

QADIMGI RIMDA DINIY HAYOT VA MAROSIMLAR TARIXI

O'zMU Tarix fakulteti Tarix yo'nalishi

*3-bosqich talabasi **Orzubek O'ralov***

e-mail: orzubekurolov06@gmail.com

[Tel: + 998 – 99 – 500 – 75 – 68](tel:+998995007568)

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qadimgi Rim jamiyatining tarixida diniy e'tiqd va diniy marosimlarning o'rni yoritilgan. Shuningdek, maqolada Qadimgi Rim diniy e'tiqodining kelib chiqish ildizlari va uning siyosiy hayotdagi o'rni haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar. anrtromorf, kult, Saturniya, etrusklar, Rim,

Qadimgi Rim jamiyatida din o'ziga xos o'ringa ega bo'lib odamlar hayotini tartibga soluvchi va ularning umumiy kundalik turmush tarzini belgilab beruvchi muhim tushuncha sanalgan. Qadimgi davrdagi jamiyatlar qatori Rimda ham din bu jamiyatni uyushtiruvchi mafkuraviy g'oya sanalgan. Rim dini va uning marosimlari, garchi etrusklar va yunonlar qatorida shakllangan diniy mafkuraga asoslansa-da, Rim e'tiqodida nafaqat ilohiylik va konsperologik qarash bilan bir qatorda siyosiy hokimiyatni ushlab turishda ham foydalangan. Va buni Rim boshqaruvidagi yirik siyosiy shaxslar va boshqarmalarda ruhoniylarning o'rini ko'rish mumkin.

Rimning ilk davrlaridan boshlab din oilalarda va keng jamoatchilikda muhim o'rin tutgan. Rim dini mukammal jannatdagi kelajak hayotga emas, balki bugungi kundalik turmushga qaratilgan edi. Rimliklar tabiatdagi har bir narsaning o'z ruhi bor deb ishonishgan, shuningdek, inson yaratgan buyumlar va faoliyatlar ham - uy yoki hatto eshik ham, ekin ekish va hosil yig'ish kabi muhim ishlar ham o'z ruhiga ega bo'lgan. Rimliklar qurbongohlar o'rnatib, u yerda qurbonliklar keltirishgan yoki bu ruhlarga ibodat qilishgan, ularning marhamatini olish maqsadida. Yaxshi ruhlarga baxtli va samarali hayot kechirishda yordam bergan, yomon ruhlarga esa, masalan, chaqmoqdagi ruh mulkni vayron qilishi yoki odamni halok etishi mumkin

edi[1.50]. Rimda har biri qandaydir bir aniq funksiyani bajaradigan kichik xu-delar juda ko'p edi. Misol uchun, iloh Forkul uy eshigi qo'riqchisi, iloh Liment ostona, iloh Kardiya esa eshik qulflarining qo'riqchisi edi. Lekin asosiy e'tiqod qilinadigan qudratli xudolar alohida o'rin tutar edi. Ularning orasida eng birinchisi chaqmoq xudosi Yupiter bo'lib, uning ibodatxo-nasi Kapitoliyda Mag'rur Tarkviniy davrida qurilgan edi. Uning xotini Yunona nikoh va onalik hamda ayollar homiysi edi. Ularning qizi Minerva-hunar, san'at va urushlar ma'budasi, Vesta-fuqarolik jamoasi homiysi va uy o'chog'i ma'budasi, Mars-urush xudosi, Yanus-o'tmish va kelajak, kirish va chiqish, boshlanish va tugallanish, ikkiyuzlamachi-lik xudosi, Venera-sevgi va hosildorlik ma'budasi, Serera-ekinlar va hosil ma'budasi, Neptun-dengiz xudosi, Merkuriy-savdo va o'g'rilar homiysi, Vulkan-temirchilar xudosi; Pluton-narigi dunyo zulmat xudosi, Baxus-vinochilik xudosi, Diana-oy va ovchilik xudosi, Silvana-o'rmon xudosi va boshqalar. Rimliklar biror bir muhim ishni boshlashdan oldin bu ish to'g'risida xudolar irodasini bilmasdan bu ishni boshlamaganlar. Shu sababli avgurlar (kohinlar) qushlarning uchishi va o'zini tutishi, qurbonlikka keltirilgan hayvonlarni ichki organlari (ayniqsa jigari)ga, yashin chaqnashiga qarab, xudolarning irodasini o'qiganlar. Har bir toifa ma'lum bir mabudga e'tiqod qilgan (suvoriylar otliq Neptun va Dios-nuraga, plebeylar Sestsera, liber, liberaga), alohida kasblar (savdogarlar-Merkuriyga, hunarmandlar, yozuvchilar, o'qituvchilar Minerva)ga sig'inganlar. Har bir familiya-oila o'z homiy xudoriga ega bo'lgan.

Rim e'tiqodining shakllanishiga o'z vaqtida etrusk e'tiqodi o'z ta'sirini o'tkazdi. Rimliklar etrusklarning Yunona, Minerva, Vulkan kabi ilohlarini o'zlashtirib oldilar. Mil. avv. III-I asrlarda Italiyaga sharqdan Serapis, Isida, Mitra va boshqa diniy e'tiqodlar kirib keldi. Etrusklardan hayvonlarning ichki a'zolariga qarab fol ochish o'zlashtirib olindi. Pompeyning sharq yurishlari bilan Mitraga sig'inish Rim shahri, Britaniya va Dunay bo'ylarida tarqaldi. Mitraga sig'inuvchilar kohinlar boshchiligida jamoalar tuzdilar. G'orlar va yer osti galereyalarida Mitraga sajda qilib, uning marosimlari o'tkazildi. Mitraga qurbonlik qilinadigan bunday inshootlar Mitreum deb atalib, ular butun imperiya bo'yicha tarqalgan[2.281].

Xudolarning antropomorfizmga o'tishi va ibodatxonalar qurilishi etrusklar ta'siri ostida yuz bergan. Yunonlar dini ta'siri ostida qadimgi login va umumitaliya xudolari insoniy qiyofa kasb etadi (antropomorfizm) va ularni xudo Gretsiyadagi singari tasvirlay boshlaydilar. Rim , eng avvalo, barcha marosimlarni juda anikdik va kdt'iyat bilan bajarishda aks etadi, zero, marosimni bajarishda kichik xatoga yul kuyish yoki undan chetga chikdsh xudolarni xafa qilib, ularning jahlini chiqarishi mumkin[3.283].

Rimda kulturning soni juda ko'p bo'lganligi sababli ularning nomlarini, vazifalarini va marosimlarni aniq, biladigan koinlar armiyasini xam shakllantirish lozim edi. Koinlar «indigetamenta» - qaysi kunlari qaysi xudolarga sovg'a-salom keltirish, ibodat shakli va qoidasi hamda qanday qurbonlik amalga oshirilishi ko'rsatilgan va rasman tasdiqlangan jadval tuzib chiqardilar. Koinlar maxsus taqdim ham yuritib, unda shartnomalar tuzish, yig'inlar o'tkazish uchun ma'qul kunlar hamda hech narsa qilish mumkin bo'lmagan «baxtsiz kunlar» belgilab borilgan. Rimda qushlarning uchishiga karab ma'lum alomatlarini kura oladigan folbin-koinlar — avgurlar va zarurliklar kollegiyasi faoliyat yuritgan.

Shu bilan birga qadimgi Rimda diniy marosimlarning o'rni jamiyatda alohida ahamiyat kasb etgan. Qadimgi Rimdagi bayramlar [respublika](#) va [imperatorlik](#) davrida ham [Rim diniy hayotining](#) muhim qismi bo'lib, “muqaddas kunlar”ning nishonlanish vaqtlari ham diniy bilimga ega bo'lgan amaldorlar tomonidan belgilangan bo'lib ular edillar deyilgan. Edillar ilk Respublika davrida magistrat tarkibidagi jamiyatning tartibotini saqlash ishlari bilan shug'illanuvchi shaxslar sanaladi. Ular shuningdek, bayram kunlarini ham belgilab beruvchi shaxslar edi;. Bayramlar Rimda “feriae” yoki “dies ferialis”) deb atalgan. Bayramlar va diniy marosimlar jamoa va individual bo'lgan; umumiy (“publicae”) yoki xususiy (“[privatae](#)”) edi . Rim xalqi davlat bayramlarini nishonlagan va davlat tomonidan moliyalashtirilgan. “[Ludi Apollinares](#)” kabi o'yinlar (“[ludi](#)”) texnik jihatdan “feriae” emas edi, lekin ular nishonlanadigan kunlar “[dies festi](#)” , ishdan dam olish kunlarining zamonaviy ma'nosida bayramlar edi. “Feriae” davlat tomonidan to'langan bo'lsa-da, “ludi” ko'pincha badavlat shaxslar tomonidan

moliyalashtirilgan. “Feriae privatae” xususiy shaxslar yoki oilalar sharafiga nishonlanadigan bayramlar edi. Xalq bayramlari (lot. “Feriae publicae”)ning uch turi bo‘lgan:

Stativalar taqvimda belgilangan yoki barqaror sanaga ega bo‘lgan yillik bayramlar edi.

Kontseptivlar har yili o‘tkaziladigan bayramlar bo‘lib, ular [ko‘chma bayramlar](#) edi (masalan, xristian taqvimidagi [Pasxa](#) yoki Shimoliy Amerikada [Shukrona kuni](#)); sana ular uchun mas‘ul bo‘lgan [magistrlar](#) yoki [ruhoniylar tomonidan e‘lon qilingan](#). [4.246-247].

Rim mutafakkiri [Varro](#) “feriya”ni "xudolar uchun belgilangan kunlar" deb ta’riflagan. Ferialarda diniy urf-odatlar bajarildi va jamoat ishlari to‘xtatildi. Hatto [qullarga](#) ham qandaydir dam berilishi kerak edi. [Sitseronning](#) ta’kidlashicha, ozod bo‘lgan odamlar da’vo va janjallarga kirishmasliklari kerak, qullar esa o‘z mehnatlaridan dam olishlari kerak[5.213]. [Qishloq xo‘jaligi yozuvchilari](#) Qishloqdagi ba’zi ishlarni hali ham bajarish kerak bo‘lishi mumkinligini tan oldilar va bu nima ekanligini aniqladilar. Ba’zi qishloq xo‘jaligi ishlari, agar oldindan kafforat qilingan bo‘lsa (“[piakulum](#)”), odatda kuchukcha qurbonlik qilinsa, amalga oshirilishi mumkin edi[6.164]. Rim shahrida “[Rex sacrorum](#)” nomi bilan tanilgan ruhoniya bajarilgan ishlarni ko‘rishga ham ruxsat berilmagan.

Rimda eng katta ommaviy bayramlar Respublika davrida diniy bayramlar bo‘lgan. Bu festivalla ommaviy ibodatlar va hayvonlarni qurbon qilish tasvirlangan ma’lum xudolar duo qilishda davom etishini kafolatlash Rimliklar. Eng muhim bayramlardan biri 15-fevral kuni nishonlanadigan Luperkaliya edi. Marosimlar ishtirok etdi Rimni tozalash va ayollarni tug‘ish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak edi. Xristianlik paydo bo‘lgandan so‘ng, cherkov amaldorlari mumkin edi mashhur va chuqur ildiz otgan Lupercalia tugamaydi bayram, shuning uchun ular uni Isoning onasi Bokira Maryam sharafiga yangi xristian bayrami bilan bog‘lashdi Saturnaliya yana bir yirik Rim bayrami edi. 17 dan 23 dekabrgacha bir haftalik bayram yilning eng qisqa kuni sifatida nishonlandi va xudo Saturn. Korxonalar yopildi va hamma ommaviy ziyofatda qatnashdi. Uyda oilalar maxsus taomlar tayyorlashdi va

sovg'alar almashishdi va bir kun davomida ustalar almashdilar o'z qullari bilan joylar. Luperkaliyada bo'lgani kabi, xristian cherkovi ham ushbu tadbirlarning bir qismini xristian bayrami, Rojdestvo bayramiga birlashtirdi. Ushbu bayram an'analaridan ba'zilari, sovg'alarni almashish kabi, ularning ildizlarini Saturnaliyaga olib boradi[7.92].

Xulosa qilib aytganda Rim jamiyatining diniy hayoti jamiyatning shakllanishi jarayonlarining muhim jihati sanaladi. Qadimgi Rim sivilizatsiyasida hududiy shakllanish bilan bir qatorda uning siyosiy birlashuvida dinning o'rni hal qiluvchi ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Burgan.M. Empire of Ancient Rome. NY. Shoreline Publishing, 2005.
2. Rajabov.R. Jahon sivilizatsiyalari tarixi. Toshkent: Zilol buloq, 2024 .
3. Эргашев. Ш. Қадимги Цивилизациялар. Тошкент: Ўзбекистон, 2016.
4. Matthew Bunson, A Dictionary of the Roman Empire. Oxford University Press, 1995
5. Roland Auguet, Cruelty and Civilization: The Roman Gamer. Routledge, 1972, 1994
6. [Hendrik Wagenvoort](#), Initia Cereris," in Studies in Roman Literature, Culture and Religion (Brill, 1956),
7. Burgan.M. Empire of Ancient Rome. NY. Shoreline Publishing, 2005.